

Monika Sułkowska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9254-5443>

e-mail: monika.sulkowska@us.edu.pl

Klasyfikacja jednostek we frazeologii – współczesna propozycja typologiczna

Classification of units in phraseology – a contemporary typological proposal

Abstrakt

Tematem artykułu jest problem klasyfikacji jednostek frazeologicznych. W pierwszej części tekstu autorka dokonuje przeglądu różnych koncepcji typologicznych, które pojawiły się we frazeologii w XX i XXI w. Ich analiza pokazuje zmiany, jakie zaszły we frazeologii na przestrzeni lat w czasie rozwoju tej dziedziny badawczej. W drugiej części artykułu autorka przedstawia propozycję klasyfikacji jednostek we frazeologii, która koreluje ze współczesnym zakresem badań frazeologicznych. Zaproponowana typologia obejmuje trzy grupy jednostek frazeologicznych, takie jak *syntagmy frazeologiczne*, *funkcyjne sekwencje frazeologiczne* i *wypowiedzi frazeologiczne*. Syntagmy frazeologiczne obejmują swym zakresem dwie podgrupy, czyli *kolokacje* i *lokucje*, a wypowiedzi frazeologiczne dzielą się na *paremie* i *pragmatemy*. Każda z wydzielonych w typologii grup została w tekście zdefiniowana, opisana i opatrzona przykładami.

Słowa kluczowe: frazeologia, jednostka frazeologiczna, idiom, klasyfikacja

Abstract

The article concerns the issue of classifying phraseological units. In the first part of the text, the author reviews various typological concepts that appeared in phraseology in the 20th and 21st century. The analysis reveals a number of changes that have occurred in phraseology over the years in line with the development of this research field. In the second part of the article, the author presents a proposal for the classification of phraseological units which correlates with the contemporary scope of phraseological research. The proposed typology includes three groups of phraseological units, such as *phraseological syntagms*, *functional phraseological sequences* and *phraseological utterances*. Phraseological syntagms include two subgroups, i.e. *collocations* and *locutions*, while phraseological utterances are divided into *paremias* and *pragmatemes*. Each of the groups distinguished in the proposed typology is defined, described and provided with examples in the text.

Keywords: phraseology, phraseological unit, idiom, classification

1. Wprowadzenie

Frazeologia jako nauka o utrwalonych połączeniach wyrazowych ma ponad wiekową tradycję. Rejestracja związków wyrazowych rozpoczęła się wraz z początkami leksykografii, ale frazeologia jako odrębna dziedzina badawcza ukształtowała się dopiero w XX w. Na początku zainteresowanie frazeologów skupiało się przede wszystkim na związkach frazeologicznych o charakterze obrazowym, których znaczenie najczęściej było metaforyczne, takich jak np. *czarna owca*, *iść po rozum do głowy*, *mieć czegoś powyżej uszu*. Badacze frazeologii nierzadko podejmowali się też analizy językowej przysłów, które traktowano jako szczególny przypadek utrwalonego połączenia wyrazowego, najczęściej w formie zdaniowej, które jest zaczerpnięte z kultury i tradycji ludowej, a czasem pochodzi też ze źródeł literackich, np. *lepszemu wróbel w garści, niż gołąb na dachu; kto rano wstaje, temu Pan Bóg daje*. Przysłowia wyrażają jakąś myśl ogólną i bardzo często mają charakter dydaktyczny lub moralizatorski. Bywają też podstawą do tworzenia krótszych i bardziej zwięzłych związków frazeologicznych (Lewicki 1999)¹. Na przykład przysłowie *starego wróbla na plewy nie złapiesz* doprowadziło do utworzenia frazeologizmu *stary wróbel*, który określa kogoś doświadczonego i znającego się na rzeczy. Tradycyjna frazeologia skupiała się również na idiomach, czyli związkach wyrazowych, które należy rozumieć i traktować globalnie². Znaczenie idiomu nie wynika z bezpośrednich znaczeń poszczególnych komponentów wyrazowych, które się na niego składają, np. w idiomie *biały kruk* nie chodzi o ptaka o białym upierzeniu, ale o rzecz lub zjawisko, które są rzadko spotykane. Ponadto, w perspektywie językoznawstwa kontrastywnego idiom określa strukturę frazeologiczną, która jest właściwa jednemu, konkretnemu językowi. W konsekwencji nie można przetłumaczyć jej dosłownie na inny język. Na przykład idiomy w języku polskim to zwroty takie jak *coś komuś poszło w pięty* albo *złapać Pana Boga za nogi*.

¹ Ilekroć w tekście podaję referencję bez wskazania konkretnych stron, oznacza to, że odwołuję się w tym miejscu do całego opracowania albo do całościowej koncepcji prezentowanej przez danego autora w przywoływanej pracy.

² Od początku badacze zajmujący się frazeologizmami byli świadomi, że struktury te bardzo często są charakterystyczne dla danego języka i w konsekwencji są trudno przetłumaczalne na inne kody językowe. Pisał o tym już Antoni Krasnowolski (1899, 1905–1906), a później Stanisław Skorupka (1952, 1969), który w ten sposób właśnie określał idiomy. Szersze rozumienie idiomu, jako nieregularnego związku o całościowym znaczeniu, pojawiło się w pracach neofilologów, zwłaszcza anglistów. Taką koncepcję przyjął później także Andrzej M. Lewicki (2003).

Współczesna frazeologia różni się jednak znacznie od tradycyjnie nakreślonej koncepcji tej dziedziny badawczej³. Na przestrzeni lat wydatnie rozszerzał się zakres badań frazeologicznych, a także zmieniały się obszary dominującego zainteresowania frazeologów. O wielonurtowości współczesnej frazeologii pisali m.in. Ewa Jędrzejko (2000), Anna Pajdzińska (2004), Iwona Kosek (2015), Włodzimierz Wysoczański (2015). W miarę postępu badań nad utrwalonymi związkami wyrazowymi oraz przy współdziałaniu rozwoju innych dziedzin naukowych (takich jak np. językoznawstwo korpusowe, lingwistyka tekstu albo językoznawstwo stosowane), frazeologia rozszerzała i zmieniała swój zakres. Obecnie szeroko pojęta frazeologia bywa nazywana frazeologią poszerzoną⁴ i obejmuje swym zasięgiem bardzo rozbudowany i różnorodny wachlarz utrwalonych struktur wyrazowych, które są reproduktywne w aktach mowy. W jej zakres wchodzi nie tylko tradycyjne, figuratywne frazeologizmy, idiomy, sentencje, maksymy i przysłowia, ale także różnego typu kolokacje, wielowyzowa terminologia specjalistyczna, pragmatemy bądź inne jeszcze, odtwarzalne, polileksykalne struktury.

Podstawowe cechy współcześnie rozumianych związków frazeologicznych to:

- reproduktywność – połączenie wyrazowe jest odtwarzane w aktach mowy w utrwalonej formie, a nie jest tworzone doraźnie przez użytkownika języka;
- polileksykalność – związek jest złożony z co najmniej dwóch rozdzielnych elementów wyrazowych. Czasem włącza się również struktury jednowyrazowe, które mają reproduktywne, zleksykalizowany i idiomatyczny charakter, np. *jazda!*, *cześć!*, *dobranoc*;
- leksykalizacja – związek frazeologiczny to ciąg wyrazów częściowo lub całkowicie utrwalony, który pod względem nieregularności i skostnienia upodabnia się do wyrazu;
- skostnienie – utwalenie związku może mieć charakter zwyczajowy lub językowy.

Struktura jest utrwalona zwyczajowo, jeśli ma regularną składnię i znaczenie, ale jest reproduktywna w uzusie. Jest to przypadek wielu cytatów, przysłów, kolokacji lub innych reproduktywnych sekwencji. Natomiast związek wyrazowy jest skostniały językowo, jeśli wykazuje nieregularności w zakresie swojego znaczenia i/lub składni. Najbardziej typowym przykładem utrwalenia językowego są struktury idiomatyczne.

³ W tradycyjnych opisach frazeologicznych odnajdujemy przede wszystkim figuratywne związki stałe oraz niektóre związki łączliwe (związki stałe i łączliwe użyte według klasyfikacji S. Skorupki (1969)), co stanowi tylko część współcześnie postrzeganych zasobów frazeologicznych.

⁴ Zob. np. Müldner-Nieckowski (2007).

W zależności od tego, czy przyjmujemy wąską, tradycyjną, albo szeroką, współczesną koncepcję frazeologii, liczba związków frazeologicznych funkcjonujących w języku może wahać się od kilku tysięcy do nawet kilku milionów. Różne badania statystyczne pokazują, że utrwalone i odtwarzalne związki wielowyrazowe stanowią średnio około 20–30% naszych wypowiedzi. Niektóre koncepcje rozszerzają jeszcze ten zakres. John Sinclair (1991), jeden z fundatorów językoznawstwa korpusowego, twierdzi, że około połowa badanych przez niego tekstów jest zbudowana ze struktur idiomatycznych w szerokim znaczeniu tego pojęcia, natomiast Alison Wray i Michael R. Perkins (2000) sugerują, że nawet 70% produktów językowych dorosłego użytkownika ma charakter formułiczny. Igor Mel'čuk (1995) sądzi, że utrwalone związki wyrazowe są liczniejsze w języku od pojedynczych leksemów, a Gertruda Gréciano (2003) dodaje, że współczesna frazeologia jest często spotykana w prasie i dominuje w języku technicznym, prawniczym, naukowym, politycznym i odniesionym do kultury. Spostrzeżenia badaczy ostatnich lat pokazują więc bezspornie, że frazeologia ewoluje w kierunku wyraźnego rozszerzenia przedmiotu swoich badań i staje się bardzo ważnym obszarem we współczesnym językoznawstwie.

2. Klasyfikacje jednostek frazeologicznych – przegląd i rys historyczny

2.1. Podwaliny taksonomiczne

Za prekursorów frazeologii europejskiej uważa się Charlesa Bally'ego i Jacobusa van Ginnekena⁵ (Polański 1993). Ch. Bally (1909: 65–70) jako pierwszy wyróżnił trzy rodzaje połączeń wyrazowych, takie jak:

- połączenia luźne (*combinaisons libres*),
- serie, czyli związki łączliwe (*groupements usuels* lub *séries phraséologiques*),
- jednostki frazeologiczne (*unités phraséologiques*).

Wydzielone grupy korelują z trzema stopniami powiązania związków wyrazowych, poczynając od połączeń tworzonych doraźnie przez lokutorów w aktach mowy, poprzez połączenia łączliwe, czyli takie, w których komponenty wykazują pewną kohezję, a kończąc na jednostkach frazeologicznych, które uległy już trwałej leksykalizacji. Frazeologia w pierwotnym kształcie miała zajmować się przede wszystkim jednostkami frazeologicznymi i obejmować ewentualnie związki łączliwe.

⁵ W polskiej frazeologii należy w tym miejscu wspomnieć jeszcze Antoniego Krasnowolskiego (*Słowniczek frazeologiczny*, 1899; *Przenośnię mowy potocznej*. Cz. 1 i 2, 1905–1906).

Myśl frazeologiczna Ch. Bally'ego znalazła swój pierwszy wydzźwięk wśród lingwistów radzieckich, którzy stali się prekursorami frazeologii jako dyscypliny językoznawczej. Jewgienij D. Polivanov w latach 20. XX w. zaadaptował idee francuskiego językoznawcy do własnych badań naukowych, a Wiktor W. Winogradow (1946, 1947) zainspirował się tą teorią i zaproponował pierwszą typologię złożeń frazeologicznych odniesioną do języka rosyjskiego. W.W. Winogradow (tamże) jednocześnie postulował ukonstytuowanie się frazeologii i nadanie jej odrębnego statusu naukowego. Działania te zaowocowały utworzeniem szkół frazeologicznych oraz rozwojem badań przede wszystkim w zakresie frazeologii opisowej, kontrastywnej i historycznej⁶.

2.2. Wybrane propozycje typologiczne we frazeologii, zwłaszcza romańskiej

W połowie XX w. myśl frazeologiczna coraz wyraźniej zaczęła wybrzmiewać w całej Europie. We frazeologii lat 70. dominująca stała się tendencja do typologii strukturalnych i funkcjonalnych, a lata 80. i 90. to czas koncentrowania się frazeologów na aspektach semantycznych i pragmatycznych. Na gruncie anglosaskim można wyróżnić dwie dominujące tendencje w badaniach frazeologicznych z początkowego okresu. Jedną z nich to szkoła zapoczątkowana przez Johna R. Firtha (1957) i kontynuowana m.in. przez Michaela A. Hallidaya (1966), jej członkowie zainicjowali badania nad kolokacjami, torując jednocześnie drogę dla statystyki i językoznawstwa korpusowego. Drugą tendencją była rozwijana przede wszystkim w Ameryce i związana była z generatywizmem, a za jej głównych przedstawicieli uważa się Jerrolda J. Katza i Paula M. Postalą (1963). Frazeologia romańska (francuska i frankofońska) w początkowym okresie koncentrowała się przede wszystkim na badaniach opisowych i historycznych, co przełożyło się na licznie tworzone w tym czasie słowniki frazeologiczne. Jeśli chodzi o propozycje typologiczne, to warto w tym miejscu odnotować klasyfikację zaproponowaną przez Haralda Thuna (1975), w której osią centralną taksonomii jest semantyczny udział komponentów tworzących dany związek wyrazowy. Autor wydzielił trzy możliwe typy jednostek frazeologicznych (JF).

⁶ S. Skorupka (1952) znał klasyfikację W.W. Winogradowa (1946, 1947), prezentował ją w jednej ze swoich wczesnych prac, a także częściowo się na niej wzorował. W późniejszym czasie Wojciech Chlebda, jako rusycysta, podczas swoich wystąpień wspominał jednak, że S. Skorupka prawdopodobnie nie do końca trafnie zrozumiał pewne niuanse w typologii Winogradowa.

- typ homogeniczny 1 – komponenty tworzące JF są w nim semantycznie nieobecne, np. *croquet le marmot*;
- typ homogeniczny 2 – wszystkie komponenty związku są w nim semantycznie obecne, np. *faire faillite*;
- typ heterogeniczny – w JF komponenty semantycznie nieobecne są połączone z komponentami semantycznie obecnymi, np. *travailler pour le roi de Prusse*.

W tradycji frankofońskiej wydatnie rozwijane jest także pojęcie określające stopień utrwalenia związku frazeologicznego (*degré de figement*). Bernard Pottier (1987) wyróżnia trzy możliwe stopnie utrwalenia JF i proponuje w konsekwencji trójdzelną typologię JF:

- struktury całkowicie sfrazeologizowane (*structures figées*) – czyli związki wyrazowe, w których nastąpiła całkowita leksykalizacja wielowyrazowej struktury;
- struktury częściowo sfrazeologizowane (*structures semi-figées*) – czyli związki wyrazowe łączliwe, z pewnym stopniem kohezji komponentów;
- struktury aspirujące do sekwencji sfrazeologizowanych – czyli związki wyrazowe, w których proces kohezji komponentów dopiero się rozpoczyna.

W tradycji romańskiej gradacja stopnia utrwalenia JF jest często dominującym aspektem w badaniach frazeologicznych i ma swoje przełożenie w różnych proponowanych typologiach. Dość mocno bywa też akcentowane zjawisko *continuum*, które przejawia się we frazeologii w różnych wymiarach. Pojęcie *degré de figement* jest bardzo mocno obecne w koncepcji frazeologicznej Gastona Grossa (1996). Gradualny charakter frazeologizacji akcentowany jest także w pracach Salaha Mejriego (1997). Jest on autorem semantycznej klasyfikacji JF, która pokazuje ich skalarność rozciągającą się pomiędzy dwoma biegunami zjawiska frazeologizacji. Typologię proponowaną przez S. Mejriego (1997: 49) przedstawia schemat 1⁷.

Interesującą i zarazem dość rozbudowaną klasyfikację JF proponuje także I. Mel'čuk (2011). Przedstawia ją schemat 2.

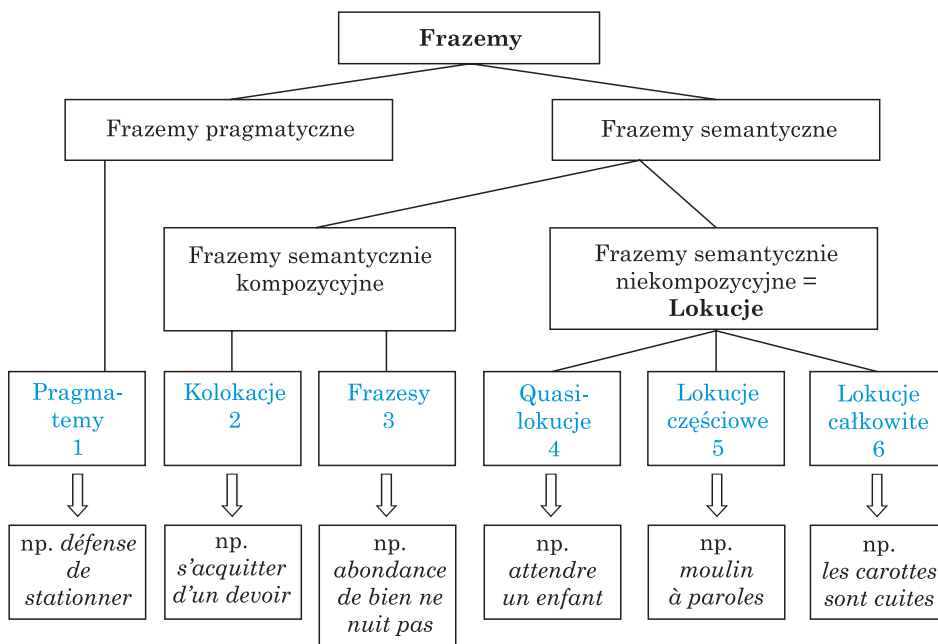
W swojej późniejszej typologii z 2013 r. I. Mel'čuk akcentuje trzy główne kategorie frazemów.

- lokucje (*locutions*), czyli frazemy leksykalne semantycznie niekompozycyjne;
- kolokacje (*collocations*), czyli frazemy leksykalne semantycznie kompozycyjne;
- frazesy (*clichés*), czyli frazemy semantyczno-leksykalne o charakterze kompozycyjnym.

⁷ Wszystkie tłumaczenia z języka francuskiego w niniejszym tekście zostały wykonane przez autorkę artykułu.

Schemat 1. Typologia gradualna JF według Salaha Mejriego (1997: 49)

Schemat 2. Typologia frazemów według Igora Mel'čuka (2011)

W obrębie wszystkich frazemów I. Mel'čuk (tamże) wyróżnia grupę przysłów (*proverbs*) i grupę pragmatemów (*pragmatèmes*). Z językoznawczego punktu widzenia przysłowia mogą przynależeć do lokucji albo do frazesów w zależności od tego, czy ich znaczenie jest kompozycyjne albo niekompozycyjne. Natomiast pragmatemy mogą stanowić specyficzną podklasę frazesów. Ich użycie jest zdeterminowane nie tylko treścią semantyczną, ale również sytuacją komunikacyjną.

Inną typologię we frazeologii proponuje niemiecki badacz Harald Bürger (1998: 11–32), który wydziela trzy podstawowe, możliwe grupy frazemów:

- frazemy o funkcji referencyjnej. Grupa ta obejmuje sekwencje, które nazywają przedmioty, czynności, stany lub ich właściwości. W grupie tej odnajdujemy różne struktury, m.in. idiomy, wyrażenia porównawcze, a także sekwencje o charakterze zdaniowym, takie jak przysłowia lub maksymy;
- frazemy o funkcji komunikatywnej. Grupa ta obejmuje przede wszystkim formuły konwersacyjne, nazywane też formułami pragmatycznymi. W jej zakres wchodzi formuły w wąskim znaczeniu tego terminu (np. *Il n'y a pas de quoi*), formuły dyskursywne (np. *en un mot*) oraz formuły ekspresywne (np. *Tu parles!*);
- frazemy o funkcji strukturalnej. Frazemy tego typu służą do tworzenia relacji gramatycznych (np. *de manière à ce que*).

2.3. Najważniejsze propozycje taksonomiczne we frazeologii polskiej

Rozwój polskiej frazeologii, a także sukcesywne poszerzanie jej zakresu badawczego dobrze pokazują kolejne koncepcje taksonomiczne pojawiające się w polskiej frazeologii, poczynając od tradycyjnej klasyfikacji frazeologizmów autorstwa Stanisława Skorupki (1969), poprzez propozycje taksonomiczne Andrzeja M. Lewickiego (1976, 1983), a skończywszy na koncepcji frazematyki Wojciecha Chlebdy (2003, 2005) i na frazeologii poszerzonej proponowanej przez Piotra Müldner-Nieckowskiego (2007). Warto w tym miejscu wspomnieć także wkład Antoniego Krasnowolskiego wniesiony do polskiej myśli frazeologicznej. Prace A. Krasnowolskiego były znane S. Skorupce, który we wstępie do swojego *Słownika frazeologicznego języka polskiego* (T. I. 1967: Wstęp) powołuje się na *Słowniczek frazeologiczny* A. Krasnowolskiego.

W tradycyjnej, historycznej już koncepcji S. Skorupki (1969: 221–223) z punktu widzenia semantycznego wydziela się trzy podstawowe typy związków frazeologicznych. Są to:

- związki stałe – połączenia wyrazów mocno utrwalone, w których wszystkie lub niektóre elementy są użyte w znaczeniu przenośnym, np. *zachodzić*

w głowę, mieć duszę na ramieniu. Według S. Skorupki (tamże), związki stałe zachowują się w wypowiedzi podobnie do pojedynczych wyrazów. Mogą być zastępowane jednowyrazowymi odpowiednikami albo równoważnymi związkami frazeologicznymi. Związki stałe funkcjonują jako semantyczne całości. Znaczenie związku stałego nie jest sumą znaczeń poszczególnych komponentów;

- związki łączliwe – połączenia wyrazowe, które w danej postaci są częste. Stopień utrwalenia struktury jest duży, ale związki nie są jeszcze całkowicie zleksykalizowane, np. *czerwony jak burak, czarny humor*;
- związki luźne – połączenia wyrazowe tworzone doraźnie w aktach mowy. Na ogół nie stanowią one przedmiotu badań dla frazeologów.

Natomiast ze względów formalnych S. Skorupka (1969: 221) dzieli JF na:

- wyrażenia – utrwalone związki o charakterze nominalnym, np. *czarna owca, w czepku urodzony*;
- zwroty – utrwalone połączenia o charakterze werbalnym, np. *iść po rozum do głowy, wybić z głowy*;
- frazy – utrwalone połączenia wyrazowe przystosowane do pełnienia funkcji wypowiedzenia lub zdania, np. *wyszło szydło z worka, na dwoje babka wróżyła*. Do grupy tej przynależą przysłowia, aforyzmy lub maksymy o formie zdaniowej, np. *trafiła kosa na kamień; jaki ojciec, taki syn*.

Odmianą koncepcję typologiczną proponuje A.M. Lewicki. Jego propozycja ma charakter syntaktyczny i jest diametralnie różna od gramatycznej klasyfikacji S. Skorupki. W koncepcji taksonomicznej A.M. Lewickiego (1983) pojawia się pojęcie **wskaźników frazeologicznych**, nazywanych też wcześniej **wyrażeniami funkcyjnymi**. Określa ono utrwalone związki wyrazowe o charakterze gramatycznym, które nie pełnią funkcji części zdań, np. *między innymi, za pomocą (czegoś)*. Wyrażenia funkcyjne mogą zachowywać się w zdaniu jak przyimki, np. *bez względu na*, jak spójniki, np. *mimo że, pod warunkiem że*, lub jak partykuły, np. *też mi coś, rzecz jasna*.

W podziale semantyczno-funkcyjnym, A.M. Lewicki (1983, 2003) wyróżnia kilka grup wielowyrazowych jednostek frazeologicznych. Są to:

- idiomy, czyli połączenia wyrazowe, których sens nie wynika ze znaczeń składników ani z sumy tych znaczeń, np. *zakazany owoc*;
- frazemy, czyli połączenia wyrazowe, których sens wynika z jednego ze składników tego połączenia. Drugi komponent ten sens uściśla, np. *zakładać rodzinę, kult pieniądza*;
- pogranicza frazeologii, do których należą:
 - zestawienia frazeologiczne, takie jak rzeczowniki wielowyrazowe, np. *samochód zastępczy*, terminy polileksykalne, np. *kość udowa, spółgłoska wargowa*, komendy, np. *palenie wzbronione*, komunikaty dyrektywne,

np. *droga wolna*, a także połączenia publicystyczne, slogany i hasła (w tym reklamowe), np. *dwa w jednym*;

- paremie frazeotwórcze, czyli przysłowia, sentencje, maksymy lub ich fragmenty, które dają się wbudować do zdania.

W ujęciu tradycyjnym do konstytutywnych cech frazeologizmu zalicza się nie tylko jego odtwarzalność w mowie oraz niewyprowadzalność znaczenia z sumowania znaczeń poszczególnych komponentów, ale i często obligatoryjną metaforyczność, obrazowość oraz ekspresyjność. Mnogość cech konstytutywnych powoduje, że określonym w ten sposób wymogom odpowiada stosunkowo niewielka grupa zjawisk językowych (Chlebda 1989). Tak zakreślonej wizji frazeologii można jednak przeciwstawić bardziej współczesne koncepcje, które zdecydowanie rozszerzają zakres badań frazeologicznych na wszystkie zjawiska odtwarzalne w naszej komunikacji. W ostatnich dekadach szeroką wizję frazeologii na gruncie polskim odnajdujemy we frazematyce W. Chlebdy (2003), a także we frazeologii poszerzonej P. Müldner-Nieckowskiego (2007)⁸. Klasyfikacja frazeologizmów P. Müldner-Nieckowskiego (tamże) ma charakter funkcjonalno-słownikowy i jest nadbudową typologii A.M. Lewickiego, tworząc z nią spójną całość. Natomiast W. Chlebda (2005) proponuje klasyfikację pragmatyczną frazeologizmów. Koncepcja W. Chlebdy (2003) opiera się na frazematyce i odnosi się do pojęcia frazemu. W klasyfikacji W. Chlebdy (2005), którą sam autor traktował jako dość swobodne zestawienie struktur, pojawiają się następujące kategorie frazemów:

- standardowa frazeologia idiomatyczna, np. *dwa grzyby w barszcz*;
- wyrażenia komparatywne, np. *głupi jak but*;
- zwroty werbo-nominalne, np. *brać udział*;
- terminy i frazeologizmy złożone, np. *pluskwa milenijna*;
- przysłowia, sentencje, maksymy, np. *na św. Grzegorza idzie zima do morza*;
- skrzydlate słowa, np. *być albo nie być – oto jest pytanie*;
- hece, np. *tu nie Afryka, tu się drzwi zamyka*;
- prawa, quasi-prawa, formuły, np. *czas leczy rany*;
- formuły gatunkowe (różnych typów), np. *zwracam się z uprzejmą prośbą*;
- formuły etykietalne, fatyzmy, honoryfikatywy, np. *moje uszanowanie!*;
- komunikaty, np. *wyszedł z domu i dotychczas nie powrócił*;
- hasła i slogany, np. *podaruj sobie odrobinę luksusu*;
- teksty użytkowe, dyrektywy i zakazy, np. *zaraz wracam*;

⁸ Koncepcje W. Chlebdy i P. Müldner-Nieckowskiego są przedstawione dosyć obszernie na stronie internetowej <<https://frazologia.pl/>>, w zakładce: *Klasyfikacje frazeologizmów*, dostęp: 12.06.2023.

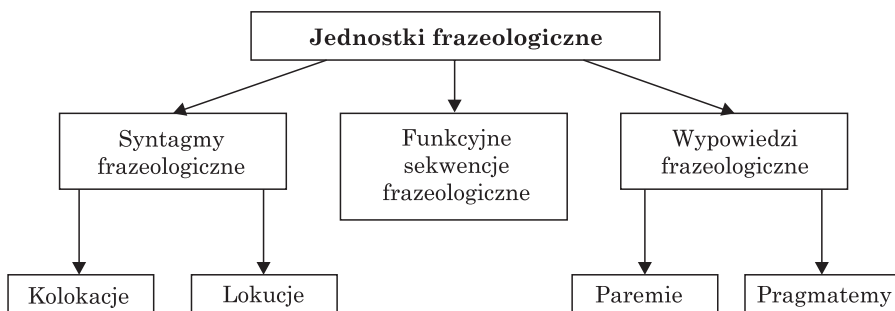
- tytuły, np. „*Tańczący z wilkami*”;
- operatory metajęzykowe i metatekstowe, np. *tak zwany, ciąg dalszy nastąpi*;
- wyrażenia funkcyjne, np. *między innymi, oprócz tego*;
- zwroty i wyrażenia pragmatyczne, np. *A to dopiero!*

Wymienione powyżej kategorie frazemów pokazują bardzo dobrze szeroki zakres struktur, które aktualnie mogą być analizowane w szeroko pojętej frazeologii. Obecnie dominującym kryterium frazeologii staje się reproduktywność, która sprawia, że zakres badanych sekwencji mocno się rozbudowuje.

3. Propozycja współczesnej klasyfikacji jednostek frazeologicznych

Dynamiczny rozwój frazeologii w ostatnich czasach sprawia, że niektóre, zwłaszcza tradycyjne typologie jednostek frazeologicznych, nie obejmują swym zakresem wszystkich analizowanych zjawisk i w konsekwencji nie przystają dobrze do aktualnej koncepcji badań nad wielowyrzowymi produktami⁹. W wielu podejściach taksonomicznych widać też tendencję do dość dużego rozczłonkowania typologii, co z jednej strony daje możliwość dobrego opisu zjawisk, ale z drugiej może nieco komplikować samą taksonomię. W konsekwencji klasyfikacja jednostek bywa utrudniona, ponieważ nieostre granice zjawisk umykają drobiazgowym podziałom. Aktualna rzeczywistość badana przez frazeologów jest rozległa, niejednorodna i złożona, dlatego potencjalna, współczesna typologia powinna być klarowna, przejrzysta i obejmować ogół możliwych zjawisk. Inspirując się pracami I. González Rey (2002, 2007, 2021), Á. Solano Rodríguez (2018), I. Melčuka (2011, 2013), H. Bürger (1998), a także bazując na oglądzie i analizie struktur we współczesnej frazeologii można zaproponować następującą typologię jednostek frazeologicznych. Jednostka frazeologiczna w proponowanej typologii rozumiana jest jako polileksykalna struktura, która jest odtwarzana w aktach mowy. Punktem wyjścia dla klasyfikacji będzie jej prezentacja za pomocą poniższego schematu.

⁹ Termin *reprodukt* użyty w nawiązaniu do prac W. Chlebdy, takich jak: *Na tropach reproduktów: w poszukiwaniu wielowyrzowych jednostek języka*. 2010. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego; *Reprodukowalność, reprodukcja, reprodukt*. 2020. Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku.

Schemat 3. Współczesna klasyfikacja jednostek we frazeologii

3.1. Syntagmy frazeologiczne

Syntagmy frazeologiczne stanowią polileksykalne komponenty zdań. Obejmują one swym zakresem dwie podgrupy, takie jak kolokacje i lokucje. Termin *kolokacja* pochodzi z języka angielskiego i rozprzestrzenił się w językoznawstwie przede wszystkim za sprawą prac badaczy anglosaskich (np. takich jak Firth 1957). Tym niemniej ciągle nie jest to termin jednoznaczny, przez co cechuje go pewne pojęciowe obciążenie. Franz J. Hausmann (2004) mówi nawet o wojnie kolokacyjnej, czyli o sytuacji, kiedy w odniesieniu do różnych zjawisk językowych przyjmowane jest to samo pojęcie, a różni badacze przypisują mu odmienne zakresy znaczeniowe. Termin *kolokacja* bywa używany w różnych znaczeniach w językoznawstwie, lingwistyce korpusowej, leksykografii, glottodydaktyce. W proponowanej klasyfikacji można przyjąć, że **kolokacja** to jednostka frazeologiczna o znacznej łączliwości elementów, będąca często używanym zestawieniem wyrazów. Jej znaczenie na ogół wynika ze znaczeń poszczególnych komponentów wyrazowych, które budują kolokację. Przykładem kolokacji mogą być: *mocna kawa*, *odczuwać tęsknotę*, *obierać jabłko*. Kolokacja to połączenie wyrazowe zbudowane z bazy kolokacyjnej i kolokatora, w którym baza nadaje znaczenie całemu połączeniu wyrazowemu, zaś kolokator uszczegóławia znaczenie bazy. Kolokacje mogą być rozumiane bardzo szeroko jako wszystkie często występujące połączenia wyrazowe. Obok takiego podejścia możliwe jest też wąskie rozumienie kolokacji. W tym wypadku chodzi o s frazeologizowane połączenia wyrazowe, które charakteryzują się wysoką frekwencją (częstym występowaniem w danej formie) oraz istotnym stopniem kohezji komponentów. Tego typu zestawienia są interesujące dla frazeologa. Kolokacje w przeszłości bywały traktowane dość marginalnie w tradycyjnej frazeologii. Obecnie są częstym przedmiotem badań w językoznawstwie korpusowym. Dla korpusologów ko-

lokacja to zestawienie minimum dwóch wyrazów, które współwystępują ze sobą i są odtwarzalne w danej formie. W językoznawstwie korpusowym jako podstawowe kryteria pozwalające na wyselekcjonowanie kolokacji przyjmuje się następujące czynniki:

- istotną częstotliwość występowania danego połączenia wyrazowego w badanym korpusie; w praktyce oznacza to jego dużą frekwencję w tekstach;
- siłę kolokacji, czyli fakt współwystępowania leksemów obok siebie najczęściej tylko w danym połączeniu wyrazowym; w praktyce jest to siła wzajemnego powiązania, czyli kohezji komponentów danej sekwencji, którą można mierzyć za pomocą narzędzi statystycznych.

W obrębie kolokacji można wyróżnić dwie podkategorie tych jednostek:

- kolokacje w pełni kompozycyjne, w których zarówno sens kolokatora, jak i bazy są semantycznie przewidywalne, czyli transparentne, np. *ogromny żal*, *porywisty wiatr*;
- kolokacje częściowo kompozycyjne, w których znaczenie bazy na ogół jest przejrzyste, ale sens kolokatora nie jest w pełni przewidywalny, np. *blady strach*, *czarna rozpacz*.

Kolokacje pod względem gramatycznym mogą mieć różną formę. Najczęściej spotykane są kolokacje werbo-nominalne, np. *obierać jabłko*, oraz zestawienia nominalne (rzeczownik z przymiotnikiem), np. *porywisty wiatr*. Kolokacje występują też często w językach specjalistycznych, np. w języku prawnym, prawniczym czy medycznym. W tym kontekście funkcjonuje pojęcie **kolokacji terminologicznych**, np. *wyrostek robaczkowy*, *sala rozpraw*.

Natomiast **lokucje** to wielowyrazowe jednostki frazeologiczne, które są zleksykalizowane, a ich globalne znaczenie najczęściej jest metaforyczne lub obrazowe. Lokucje mogą mieć formę zestawień nominalnych, werbalnych, przymiotnikowych lub przysłówkowych. Są uważane za najbardziej typowe JF z uwagi na ich skonwencjonalizowany charakter oraz duży stopień idiomatyczności, związany z wymiarem kulturowym. Znaczenie globalne lokucji nie jest kompozycyjne i nie wynika bezpośrednio z komponentów leksykalnych, które składają się na lokucję. Przykładem lokucji są takie sekwencje frazeologiczne, jak np.: *biały kruk*, *brać nogi za pas*, *z krwi i kości*.

Lokucje wyróżniają się od innych połączeń wyrazowych tym, że:

- są całościowymi jednostkami na poziomie semantycznym i formalnym;
- mogą wykazywać ograniczenia syntaktyczno-transformacyjne;
- ich znaczenie motywowane jest poprzez procesy tropiczne i/lub miewa wymiar symboliczno-kulturowy.

Lokucje, podobnie jak kolokacje, należą do syntagm frazeologicznych, czyli jednostek, które lokutor wkomponowuje do zdań. Czasem odróżnienie lokucji od kolokacji może być problematyczne, ponieważ te dwie podgrupy

mają nieostre granice, a przejście z jednej kategorii do drugiej jest płynne i stanowi skalarne *continuum*. Zarówno grupa lokucji, jak i kolokacji jest wewnętrznie gradualna i organizuje się skalarnie wokół jednostek najbardziej typowych dla danej kategorii.

W rozróżnieniu kolokacji i lokucji może pomóc **koncepcja endo- i egzocentryzmu**. Kolokacje mają strukturę złożoną z komponentów, które są względem siebie wewnętrznie podporządkowane. Ponadto ich znaczenie jest w pełni lub częściowo kompozycyjne. Natomiast lokucje bywają zbudowane z komponentów wzajemnie niezależnych (cehuje je nieciągłość semantyczna), a ich globalne znaczenie jest niekompozycyjne. W konsekwencji kolokacje są uważane za struktury endocentryczne, podczas gdy lokucje są sekwencjami egzocentrycznymi.

Ważnym czynnikiem odróżniającym lokucje od kolokacji jest także ich **stopień utrwalenia językowego**. Lokucje są zleksykalizowane i stopień ich utrwalenia jest wysoki. Natomiast stopień frazeologicznego utrwalenia kolokacji jest niższy. Bywa jednak, że kolokacje często używane w uzusie nabywają charakteru sekwencji skonwencjonalizowanych i w efekcie mogą stać się jednostkami frazeologicznymi o charakterze lokucji.

3.2. Funkcyjne sekwencje frazeologiczne

Funkcyjne sekwencje frazeologiczne to jednostki, które nie pełnią funkcji części zdań. W tradycyjnej frazeologii sekwencje tego typu są określane jako wskaźniki frazeologiczne lub wyrażenia funkcyjne. Przykładem funkcyjnych sekwencji frazeologicznych są: *między innymi; pod warunkiem, że; bez względu na; mimo to*. Z językoznawczego punktu widzenia funkcyjne sekwencje frazeologiczne mogłyby być zaliczane do kolokacji (co niekiedy ma miejsce), ale z uwagi na ich gramatyczno-funkcyjny charakter bardziej zasadne wydaje się wydzielenie dla funkcyjnych sekwencji frazeologicznych odrębnej kategorii w typologii jednostek frazeologicznych.

3.3. Wypowiedzi frazeologiczne

Kategoria wypowiedzi frazeologicznych obejmuje swym zakresem paremie oraz pragmatemy. Wypowiedzi frazeologiczne są autonomicznymi jednostkami, które nie są komponentami zdań. Same posiadają formę autonomicznych zdań albo są eliptycznymi równoważnikami zdania. W proponowanej klasyfikacji **paremie** to termin określający łącznie przysłowia, porzekadła, maksymy, aforyzmy, sentencje, skrzydlate słowa, itp. Oczywiście w skład

paremii wchodzą tylko te spośród powyżej wymienionych, których wspólną cechą jest forma zdania lub forma równoważnika zdania. Sekwencje paremiczne były niekiedy wykluczane z badań frazeologicznych (bada je oddzielna nauka nazywana paremiologią), ale językowy punkt widzenia uzasadnia konieczność analizowania ich również na gruncie frazeologii. Paremie wykazują związki definicyjne z ogółem zasobów frazeologicznych, wśród których wymienić należy przede wszystkim ich polileksykalność, stopień utrwalenia, idiomatyczność i reproduktywność. W przypadku paremii utrwalenie frazeologiczne ma bardzo często charakter zwyczajowy, tzn. sekwencja jest sfrazeologizowana ze względu na jej stereotypowy charakter, podczas gdy pod względem semantycznym jest to struktura regularna i przejrzysta znaczeniowo.

Ze względu na formę można wydzielić dwie grupy paremii.

- paremie zdaniowe, czyli sekwencje, które mają formę zdania. Mogą to być zdania proste, np. *Niedaleko pada jabłko od jabłoni*. Albo zdania złożone, np. *Gdy kota nie ma, myszy harcują*;
- paremie niezdaniowe, czyli sekwencje, które mają formę równoważnika zdania, np. *Jaki ojciec, taki syn*.

Druga grupa sekwencji, które wchodzą w skład wypowiedzi frazeologicznych, to pragmatemy. Termin *pragmatem*, podobnie jak wcześniej omawiana *kolokacja*, nie jest jednoznaczny i pozostaje obciążony różnym nacechowaniem definicyjnym. W tradycji językoznawczej dla tożsamyh lub podobnych zjawisk językowych odnajdujemy też inne określenia, takie jak np. *formuły*, *zwroty konwersacyjne*, *sytuacyjne*, *stereotypowe akty mowy*, *frazemy pragmatyczne*, i inne. W naszej klasyfikacji **pragmatemy** to utrwalone w języku i w uzusie formuły konwersacyjne. Kryterium nadrzędne wypowiedzi frazeologicznych ogranicza je dodatkowo do struktur, które są autonomicznymi jednostkami wypowiedzeń w formie zdań lub ich równoważników. Pragmatemów używa się w określonej, przewidywalnej sytuacji komunikacyjnej, zwykle mają charakter polileksykalny, mogą być kompozycyjne albo idiomatyczne, np. *przykro mi*; *nie ma sprawy*; *nie deptać trawników*; *ręce do góry*; *z poważaniem*. Inherentną cechą pragmatemów jest ich odtwarzalność z pamięci w określonej sytuacji komunikacyjnej. Pragmatemy są obecnie dosyć często analizowane w badaniach frazeologicznych, chociaż wcześniej bywały traktowane jako zjawiska z pogranicza tej dziedziny badawczej. W tradycyjnej frazeologii nie występuje pojęcie pragmatemów, ale związki wyrazowe o charakterze pragmatycznym pojawiają się wśród analizowanych struktur. W polskiej frazeologii korzenie pragmatycznego podejścia odnajdujemy w pracach W. Chlebdy (2003), natomiast frazeologia frankofońska pojęcie pragmatemu wiąże zwykle z pracami I. Mel'čuka (2011). W zachodnioeuropejskich

opracowaniach pojęcie pragmatemu pojawia się zdecydowanie częściej niż w polskim piśmiennictwie. W koncepcji I. Mel'čuka (tamże) pragmatem jest wąsko rozumiany. Jego cechy definicyjne to:

- polileksykalność,
- utrwalenie leksykalne,
- kompozycyjność znaczenia,
- związek z określoną sytuacją komunikacyjną.

Takie wąskie rozumienie terminu wyklucza z zakresu pragmatemów umotywowane pragmatycznie jednostki monoleksykalne, jak np. *halo; smacz-nego!*, a także pragmatyczne sekwencje semantycznie niekompozycyjne, np. *szczeka mi opadła!* Często mono- i polileksykalność, a także kompozycyjność i niekompozycyjność znaczeń w przypadku sekwencji o charakterze pragmatycznym są kwestiami dyskusyjnymi w zakresie ich cech definicyjnych. Badacze różnią się tutaj w swoich opiniach. Na przykład Xavier Blanco i Salah Mejri (2018) twierdzą, że typowe pragmatemy są kompozycyjne znaczeniowo. Natomiast w opinii Isabel González Rey (2021) pragmatemy mogą być zarówno kompozycyjne, jak i idiomatyczne, i taka interpretacja wydaje się najbardziej właściwa.

Proponowane, najważniejsze **cechy definicyjne pragmatemów** to:

- związek z określoną sytuacją komunikacyjną,
- reproduktywny charakter sekwencji,
- polileksykalność, przy jednoczesnym uwzględnieniu też odtwarzalnych formuł monoleksykalnych,
- stopień utrwalenia/frazeologizacja,
- przejrzystość lub idiomatyczność znaczeniowa.

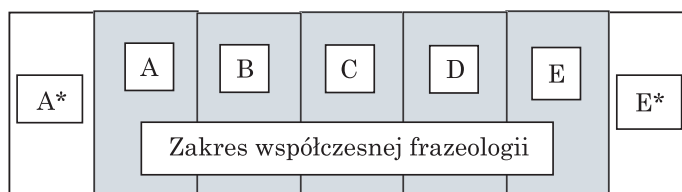
Pragmatemy mają formę autonomicznych zdań albo formę równoważnikowych, samodzielnych wypowiedzi. W analogii do paremii można wyróżnić dwie podstawowe grupy pragmatemów.

- pragmatemy zdaniowe, np. *Przykro mi. Nic się nie stało;*
- pragmatemy niezdaniowe, np. *Z poważaniem. Ręce do góry!*

4. Uwagi końcowe

Przedstawiona powyżej propozycja współczesnej klasyfikacji jednostek frazeologicznych obejmuje zjawiska językowe, którymi obecnie zajmuje się frazeologia. Jej założeniem była przejrzysta, nieskomplikowana i uniwersalna struktura. Ponadto, proponowana klasyfikacja uwzględnia współczesny ogląd zjawisk oraz aktualne priorytety badawcze we frazeologii. Przy założeniu, że frazeologia zajmuje się polileksykalnymi związkami wyrazowymi

oraz że ich inherentną cechą jest pewien stopień utrwalenia językowego (przejawiający się poprzez reproduktywność w uzusie), zakres współczesnej frazeologii można zobrazować za pomocą schematu 4. Obszary A* oraz E* wykraczają poza aktualne badania frazeologiczne. Ich ewentualna inkluzja wymagałaby jeszcze przemyślenia i dyskusji metodologicznych.

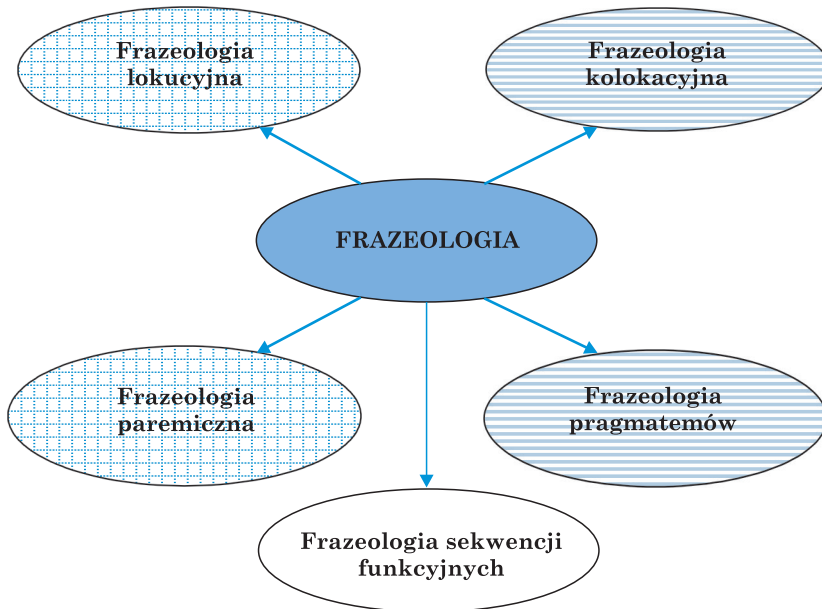
Legenda: A – kolokacje, A* – kolokacje, które nie są dostatecznie utrwalone językowo (mają niski poziom frekwencji i małą siłę kolokacji), B – lokucje, C – frazeologiczne sekwencje funkcyjne, D – paremie, E – pragmatemy, E* – pragmatemy monoleksykalne (nie spełniają kryterium polileksykalności wymaganego we frazeologii)

Schemat 4. Zakres współczesnej frazeologii

Zaprezentowana w niniejszym tekście typologia może mieć również zastosowanie przy podziale współczesnej frazeologii na mniejsze, bardziej szczegółowe działy badawcze. Analogicznie do wyróżnionych w klasyfikacji grup można postulować **wydzielenie kilku poddziedzin we współczesnej frazeologii teoretycznej, kontrastywnej i stosowanej**, które odnoszą się do określonej klasy analizowanych zjawisk frazeologicznych. Byłyby to następujące poddziedziny:

- frazeologia kolokacyjna,
- frazeologia lokucyjna,
- frazeologia sekwencji funkcyjnych,
- frazeologia paremiczna,
- frazeologia pragmatemów.

Proponowany podział może być pomocny i użyteczny przy dokładniejszym określaniu zakresu i przedmiotu badań we współczesnej frazeologii. Na schemacie 5 deseniem w kratkę zaznaczono obszary, które były traktowane priorytetowo w tradycyjnej frazeologii, natomiast deseniem w paski oznaczono poddziedziny, które obecnie, we współczesnej frazeologii wysuwają się na pozycję centralną w podejmowanych badaniach. Frazeologia sekwencji funkcyjnych dotychczas nie była często ani wyczerpująco analizowana, co oznacza, że jest to obszar, któremu warto poświęcić więcej uwagi i zainteresowania.

Schemat 5. Poddziedziny frazeologii wraz z obszarami priorytetowymi w tradycyjnej frazeologii (deseń: krata) oraz priorytetami badawczymi we frazeologii współczesnej (deseń: paski)

Literatura

- Bally Ch. (1909): *Traité de Stylistique française*. Paris.
- Blanco Escoda X., Mejri S. (2018): *Les Pragmatèmes*. Paris.
- Bürger H. (1998, [2010, 2015]): *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin.
- Chlebda W. (1989): *Teoria frazeologiczna a nauczanie języka obcego*. „Prace Językoznawcze”. Katowice, nr 15, s. 96–108.
- Chlebda W. (1957): *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*. Łask.
- Chlebda W. (2005): *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*. Opole.
- Chlebda W. (red.) (2010): *Na tropach reproduktów: w poszukiwaniu wielowyrzowych jednostek języka*. Opole.
- Chlebda W. (2020): *Reprodukowalność, reprodukcja, reprodukt*. [W:] *Frazeologia a reprodukowalność w teorii i w praktyce komunikacyjnej: problemy – metody analizy – opis*. Red. W. Chlebda, J. Tarsa. Białystok, s. 27–50.
- Firth J.R. (1957): *Modes of Meaning*. „Papers in Linguistics 1934–1951”. Londyn, s. 190–215.
- González Rey I. (2002): *La phraséologie du français*. Toulouse.
- González Rey I. (2007): *La didactique du français idiomatique*. Fernelmont, Belgique.
- González Rey I. (2021): *La nouvelle phraséologie du français*. Toulouse.
- Gréciano G. (2003): *Phraséologie et traduction*. [W:] *Traduire la langue. Traduire la culture*. Red. S. Mejri, T. Baccouche, A. Clas, G. Gross. Paris, s. 81–93.
- Gross G. (1996): *Les expressions figées en français. Noms composés et autres locutions*. Paris.
- Halliday M.A. (1966): *Lexis as a Linguistic Level*. [W:] *In Memory of John Firth*. Red. C.E. Bazell and others. Londyn, s. 148–162.

- Hausmann F.J. (2004): *Was sind eigentlich Kollokationen?* [W:] *Wortverbindungen – mehr oder weniger fest*. Red. K. Steyer. Berlin, s. 309–334.
- Jędrzejko E. (2000): *Frazeologia w przestrzeni lingwistyki «integralnej»*. „Annales UMCS” 18, s. 99–120.
- Katz J.J., Postal P.M. (1963): *Semantic interpretation of idioms and sentences containing them*. „M.I.T. Quarterly Progress Report” 70, s. 275–282.
- Kosek I. (2015): *Frazeologia i frazeografia polska w badaniach po 1989 roku*. „Język Polski” 95, s. 43–54.
- Krasnowolski A. (1899): *Słowniczek frazeologiczny*. Warszawa.
- Krasnowolski A. (1905–1906): *Przeobrażenie mowy potocznej*. Cz. 1 i 2. Warszawa.
- Lewicki A.M. (1976): *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria związku frazeologicznego*. „Prace Naukowe UŚ”, nr 116.
- Lewicki A.M. (1983): *Składnia związków frazeologicznych*. „Biuletyn PTJ”, z. XL, s. 75–83.
- Lewicki A.M. (1999): *Od przysłowia do frazeologizmu*. [W:] *Studia lingwistyczne ofiarowane prof. K. Polańskiemu na 70-lecie Jego Urodzin*. Red. W. Banyś, L. Bednarczuk, S. Karolak. Katowice, s. 157–163.
- Lewicki A.M. (2003): *Studia z teorii frazeologii*. Łask.
- Mejri S. (1997): *Le figement lexical. Descriptions linguistiques et structuration sémantique*. Publications de la Faculté des Lettres de la Manouba. Série: Linguistique. Vol. X.
- Mel’čuk I. (1995): *Phrasemes in language and phraseology in linguistics*. [W:] *Idioms: Structural and psychological perspectives*. Red. M. Everaert, E.-J. van der Linden, A. Schenk, R. Schroeder. New Jersey, s. 167–232.
- Mel’čuk I. (2011): *Phrasèmes dans le dictionnaire*. [W:] *Le figement linguistique: la parole entravée*. Red. J.-C. Anscombe, S. Mejri. Paris, s. 41–61.
- Mel’čuk I. (2013): *Tout ce que nous voulions savoir sur les phrasèmes, mais...* „Cahiers de Lexicologie” 102, s. 129–149.
- Müldner-Nieckowski P. (2007): *Frazeologia poszerzona*. Warszawa.
- Pajdzińska A. (2004): *Wielonurtowość współczesnych badań frazeologicznych*. „Poradnik Językowy” 2, s. 27–38.
- Polański K. (red.) (1993): *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław.
- Pottier B. (1987): *Théorie et analyse en linguistique*. Paris.
- Sinclair J. (1991): *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford.
- Skorupka S. (1952): *Typy połączeń frazeologicznych*. „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 12–20.
- Skorupka S. (1967): *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. T. I. Warszawa.
- Skorupka S. (1969): *Podstawy klasyfikacji jednostek frazeologicznych*. „Prace Filologiczne”. Vol. XIX, s. 219–226.
- Solano Rodríguez Á. (2018): *Cartographie mentale et pragmatèmes en classe de langue vivante étrangère*. [W:] *La phraséologie contrastive*. Red. O. Soutet, I. Sfar, S. Mejri. Paris, s. 263–278.
- Thun H. (1975): *Quelques relations systématiques entre groupements de mots figés*. „Cahiers de Lexicologie” 27.2.
- Winogradow W.W. (1946): *Osnovnij ponjatija ruskij frazeologii, kak lingvističeskoj discipliny*. Leningrad.
- Winogradow W.W. (1947): *Ob osnovnij Tipaj Fraseologičeskij iedinits v russkom jazike*. Moskwa.
- Wray A., Perkins M.R. (2000): *The functions of formulaic language: an integrated model*. „Language & Communication” 20, s. 1–28.
- Wysoczański W. (2015): *Integralność we współczesnych badaniach frazeologicznych*. [W:] *Linguo-Cultural Research on Phraseology*. Vol. 3. Red. J. Szerszunowicz, B. Nowowiejski & P. Ishida, K. Yagi. Białystok, s. 37–63.

